

A JÖVEDELEMEGYENLŐTLENSÉGEK TÉRSÉGI ÉS TELEPÜLÉSSZERKEZETI ÖSSZETEVŐI

NEMES NAGY JÓZSEF – JAKOBI ÁKOS – NÉMETH NÁNDOR

Az 1990-es évek területi folyamatainak egyik meghatározó eleme, az adóköteles személyi jövedelmek regionális tagoltsága, amelynek elemzésével a szakirodalomban shift-share analízis néven ismert módszer segítségével különböző keresztmetszetekben arra kapható válasz, hogy a térben erőteljesen tagolódozó jövedelmi kép alakulásában mekkora a tisztán térbeli (fekvési, helyzeti, regionális), illetve a településszerkezeti faktorok szerepe. A vizsgálatok eredményeként egyrészt megállapítható, hogy a megyék relatív jövedelemhelyzetét a térségi dinamika erősebben befolyásolta, mint a kedvező vagy kedvezőtlen településszerkezeti adottságok. Másrészt az is bebizonyosodott, hogy az 1988 és 1999 közötti időszak területi jövedelemegyenlőtlenségi arculatára az első öt év folyamatai hatottak erőteljesebben. A dolgozatban hasonló módszerrel igazolást nyert, hogy nemcsak az egyes megyék településszerkezeti adottságai, hanem az autópályák és az elsőrendű főutak is fontos szerepet játszanak a jövedelmek regionális differenciáltságában. A számítások szerint az előnyös földrajzi fekvés mellett a kiemelt főútvonalakkal való ellátottság is kedvező irányba befolyásolja a térségek relatív jövedelmi helyzetét.

TÁRGYSZÓ: Területi jövedelemegyenlőtlenség. Regionális fejlődés. Úthálózat.

A piacgazdasági átalakulás jellegzetes vonása volt hazánkban – de lényegében minden átalakuló volt szocialista országban – mind a válságelemek, mind a dinamikahordozó tényezők szempontjából a térbeliség, a regionális dimenzió előtérbe kerülése. E folyamatban – amely elsősorban az új térszerkezetben megjelenő éles területi társadalmi-gazdasági tagoltságban jelenik meg – a hatalmi-politikai rendszer átalakulása, a piacgazdaság működési jegyei, az új gazdasági szervezetrendszer, a külpiaci irányváltás, a határok megnyílása s az európai gazdasági térbe való egyre nyilvánvalóbb beilleszkedésünk együttes hatásai jelennek meg. Mindezek át- (fel- és le-) értékelték a térségi és helyi adottságokat, kitüntetett szerepet kapott egy jellemzően földrajzi dimenzió, a fekvés. Ez a hatás jelenik meg a nyugati országrész vagy a főváros közeli és az innen kiinduló növekedési tengelyek menti térség erőteljes fejlődésében éppúgy, mint a külső (keleti határmenti) perifériák és a belső árnyékterületek (belső perifériák) stagnálásában vagy épp sajátos (például a szürke gazdaságon nyugvó) stabilitásában. Az adóköteles jövedelmekről 1988 óta rendelkezésre álló települési adatok tükrében az időszakot egybehangzóan a főváros és a nyugati országrész, valamint a nagyobb városok határozott – bár nem kivételek nélküli – térnyerésével jellemzi több munka is (Kovács; 1993, Ruttkay; 1997,

Nemes Nagy; 1998, Bódi et al.; 1999, István; 2000), s ez tükröződik az időszak jövedelemviszonyait tartalmazó alapadatokban is.

1. tábla

Az adóköteles jövedelmek területi és időbeli alakulása

Megye, régió, településkategória (fő)	Összes jövedelem (millió forint)			Az egy főre jutó jövedelem az országos átlag százalékában		
	1988	1993	1999	1988	1993	1999
Budapest	132 993	354 604	858 392	136,6	153,0	156,1
Pest	48 245	112 114	326 409	103,5	98,1	99,9
Közép-Magyarország	181 238	466 718	1184 802	125,9	134,9	135,2
Fejér	21 632	53 973	150 672	103,3	105,4	112,8
Komárom-Esztergom	17 226	36 847	100 936	110,1	96,6	102,9
Veszprém	18 825	44 425	120 973	98,4	96,1	101,9
Közép-Dunántúl	57 684	135 244	372 580	103,5	99,7	106,3
Győr-Moson-Sopron	20 924	53 250	149 567	98,7	103,2	112,3
Vas	12 556	33 429	93 600	91,4	101,2	111,4
Zala	13 609	35 450	89 175	88,1	95,3	95,5
Nyugat-Dunántúl	47 089	122 129	332 342	93,4	100,2	107,0
Baranya	20 336	45 891	109 796	99,9	91,1	86,0
Somogy	14 164	34 602	81 844	82,4	83,0	77,2
Tolna	11 584	28 466	70 204	90,4	91,5	89,1
Dél-Dunántúl	46 084	108 959	261 844	91,5	88,5	83,8
Borsod-Abaúj-Zemplén	35 068	76 002	185 562	90,6	80,7	77,9
Heves	15 488	34 061	91 311	92,0	83,9	89,0
Nógrád	10 970	22 275	55 243	94,9	80,3	79,6
Észak-Magyarország	61 526	132 338	332 117	91,7	81,4	81,0
Hajdú-Bihar	23 120	53 890	137 451	84,4	79,8	79,0
Jász-Nagykun-Szolnok	18 854	43 046	107 414	86,7	81,9	80,9
Szabolcs-Szatmár-Bereg	20 873	46 981	114 718	71,0	65,8	61,9
Észak-Alföld	62 847	143 917	359 582	80,0	75,2	73,0
Bács-Kiskun	22 670	51 202	127 157	82,9	76,2	74,1
Békés	17 315	40 449	94 693	83,3	80,6	75,2
Csongrád	19 288	49 669	118 839	89,6	94,5	88,6
Dél-Alföld	59 273	141 319	340 688	85,1	83,2	78,9
<i>Vidék összesen</i>	<i>382 748</i>	<i>896 020</i>	<i>2 325 562</i>	<i>91,5</i>	<i>87,9</i>	<i>88,3</i>
<i>Ország összesen</i>	<i>515 741</i>	<i>1 250 625</i>	<i>3 183 955</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
0-500	9 692	18 790	47 959	67,6	54,6	56,0
501-1 000	18 398	38 022	99 256	73,4	62,1	63,5
1 001-2 000	34 505	73 777	196 107	76,2	66,3	67,7
2 001-5 000	58 998	128 254	338 771	79,2	71,0	71,5
5 001-10 000	38 069	84 564	232 173	85,6	76,6	77,3
10 001-50 000	113 152	267 828	691 595	97,5	95,5	95,7
50 001-100 000	42 566	114 476	295 170	112,1	122,2	123,8
100 001-250 000	64 489	168 148	424 532	110,6	115,8	115,7
Budapest	132 993	354 604	858 392	137,3	153,3	156,1
<i>Vidék összesen</i>	<i>382 748</i>	<i>896 020</i>	<i>2 325 562</i>	<i>91,5</i>	<i>87,9</i>	<i>88,3</i>
<i>Ország összesen</i>	<i>512 862</i>	<i>1 248 464</i>	<i>3 183 955</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

Bár az adóköteles jövedelmek közismerten nem azonosak a lakosság összes rendelkezésre álló jövedelmével, regionális és települési színvonaluk erősen korrelál azzal. Ez a jövedelemfajta a legegységesebben lokalizált a térben (a gazdálkodó szervezetek termelte összes jövedelem csak a szervezetek székhelyéhez köthető), s települési szintről indulva lényegében bármely területi aggregációban elemezhető. E tényezők e jelzőszámot – korlátaival együtt – az egyik legfontosabb területi fejlettségi–fejlesztési jellemzővé teszik ma hazánkban.

Az adóköteles jövedelmek immár évtizeden átnyúló idősora nemcsak önmagában fontos jelzőszáma a társadalmi viszonyok alakulásának és a területi folyamatoknak, hanem – mivel regionális szinten erősen korrelál számos más alapvető makrogazdasági jelzőszámmal – alkalmas a területi fejlődés egészét átfogó tendenciák feltárására is. A jövedelmek területi egyenlőtlenségeinek alakulásával foglalkozó korábbi munkánk – de a Központi Statisztikai Hivatal átfogó jövedelemvizsgálatai is –, különböző térségi szinteken és egyenlőtlenségi mérőszámok alapján a jövedelemkülönbségek 1988 és 1996 közötti határozott növekedését igazolták (*Major–Nemes Nagy*; 1999). A későbbi évekre vonatkozó számításaink elsődlegesen arra utalnak, hogy az egyenlőtlenségek magas szinten stabilizálódtak, még várta magára a területi kiegyenlítődés irányába mutató fordulat.

2. tábla

Az adóköteles jövedelmek Robin Hood-indexeinek alakulása különböző térségi szinteken

Év	Budapest–vidék (n=2)	Régiók (n=7)	Megyék (n=20)	Kistérségek (n=150)	Települések (n=3100)
1988	7,1	7,6	7,7	9,1	10,8
1989	7,5	8,1	8,2	9,8	11,7
1990	8,3	8,6	8,7	10,7	12,9
1991	7,5	8,0	8,2	10,6	13,3
1992	9,6	9,3	9,8	12,0	14,8
1993	9,9	9,6	10,2	12,6	15,1
1994	9,9	10,0	10,4	12,9	15,5
1995	9,5	9,7	10,1	12,6	15,2
1996	9,0	10,1	10,3	12,7	15,2
1997	9,3	10,5	10,7	13,2	15,4
1998	9,4	11,0	11,2	13,2	15,5
1999	9,7	11,1	11,2	13,6	15,8

A táblában szereplő jövedelemegyenlőtlenségi mértékeket öt területi aggregációs szinten a következő összefüggés alapján kaptuk:

$$h = \frac{\sum_{i=1}^n |f_i - x_i|}{2}$$

ahol:

h – az ún. Robin Hood-index értéke (százalék),

f_i – az i -edik területegység részesedése a összjövedelem országos volumenéből (százalék),

x_i – az i -edik területegység részesedése az ország össznépességéből (százalék).

A mutatószám elméleti minimuma zérus, maximuma pedig 100. Minél nagyobb a kapott érték, annál jelentősebb a jövedelem és a népesség területi eloszlásának eltérése, azaz a területi jövedelemegyenlőtlenség.

Jelen tanulmány a hivatkozott munkánk folytatását jelentő kutatások eredményeit mutatja be. Az említett dolgozat a jövedelmi térszerkezet bemutatásán, az egyenlőtlenségek alakulásának feltárásán túlmenően felvet néhány további kérdést. Ezek egyike, hogy a térben jelentősen tagolódó jövedelmi kép alakulásában vajon mekkora a szerepe a tisztán térbeli (fekvési, helyzeti, regionális), illetve a településszerkezeti faktoroknak. Abból ugyanis, hogy az ország egyes térségei között a legtöbb alapvető gazdasági mutatóban, köztük a lakossági jövedelmekben növekvő egyenlőtlenségek tapasztalhatók, még nem következik feltétlenül a regionalitás tényleges felértékelődése, hisz az új tagoltság kialakulásában – közvetett módon – településszerkezeti hatások, elmozdulások is szerepet játszhatnak. A regionális dinamika ugyanis esetleg a városi fejlődés megtévesztő „kivetítése” a nagyobb területekre, vagy épp fordítva a regionális krízishelyzet a falusi településkör hanyatlásának folyamánya is lehet. A térbeli társadalmi folyamatoknak e két – egymással természetesen összekapcsolódó, pontosan szét nem választható – szerkezeti elemét a továbbiakban a jövedelmek dinamikája, illetve a jövedelemszintek tükrében vizsgáljuk.

Tanulmányunk terjedelmi korlátok miatt természetesen messze nem aknázza ki a jövedelemegyenlőtlenségek területi vizsgálatának valamennyi szóba jöhető lényeges elemét. Így például a vizsgált térségi szintet a megyék jelentik, kisebb területegységekkel nem foglalkozunk. Ez azzal függ össze, hogy a térbeli (fekvési) és a településszerkezeti tényezők csak olyan területegységek szintjén kapcsolhatók össze, amilyen szinten minden (vagy a legtöbb) településnagyság-csoport szerepel. Ezek hazánkban a megyék és az ennél nagyobb területrészek (a kistérségek például nem teljesítik ezt a feltételt).

Vizsgálatainkban az adóköteles jövedelmeket a teljes népesség eloszlásával vetjük össze, azaz lényegében az egy lakosra jutó különbségeket elemezzük. Itt nem vizsgált (de vizsgálható) kérdéskör ezért az, hogy ebben a jövedelem differenciáltságban mekkora a súlya a foglalkoztatottsági és a demográfiai szerkezet területi eltéréseinek. E tényezők vizsgálata a jövedelmek térszerkezetét elemző kutatások következő lépése lehet.

Adatbázis, módszerek

Munkánk adatbázisa – hasonlóan az említett publikációk többségéhez – az APEH településsoros adatbázisa, amely az 1988–1999. évi személyi jövedelemadó-bevallásokból kigyűjtött adóköteles jövedelmeket tartalmazza. (A területi jövedelemjellemzők időbeli elemzéséről lévén szó, az évente összeállított adatbázis homogenizálását – a közigazgatási változások, jellemzően a települések önállósulása hatásának kiszűrését – magunk végeztük el.)

Tanulmányunkban a térségi és településszerkezeti hatásokat a shift-share analízis módszerével vizsgáltuk. A módszer klasszikus változata a gazdasági növekedés területi és ágazati tényezőinek szétválasztására szolgáló eljárás. Első nagyhatású, átfogó alkalmazását *Perloff, H. S. et al.* (1960) munkája példázza, amelyben az eljárás az Egyesült Államok gazdasága hosszú távú regionális fejlődésének elemzésében kapott kitüntetett szerepet. A hazai felhasználás a hetvenes évekre nyúlik vissza (*Nemes Nagy; 1979, L. Rédei;*

1985), a módszer bekerült a regionális elemzési módszertani kézikönyvekbe (Sikos; szerk., 1984), s néhány elemzés napjainkban is alkalmazza (Gulácsi–Nemes Nagy; 1989, Kiss; 1998).

A módszer, lényegét tekintve kettős standardizálás, elvégzéséhez legalább két szerkezeti – területi, illetve ágazati – dimenzió szerinti adatra van szükség. Az ágazat megjelölés tulajdonképp tetszőleges diszjunkt megoszlást takarhat: gazdasági ágazatokat, korcsoportokat, településnagyság-csoportokat. A területi dimenzió is többféle lehet: például települések, régiók, országok, sajátos térbeli aggregátumok (a tanulmányban megyék, illetve az ún. „úthálózati régiók” képviselik a területi dimenziót). Vizsgálhatók vele egyes jelenségek – esetünkben a jövedelem – időbeli növekedésének összetevői éppúgy, mint fajlagos adatok – itt az egy lakosra jutó adóköteles jövedelem – differenciáltságának szerkezete. Megmaradva a jövedelemnövekedés példájánál, a számítások kiindulópontja két mátrix:

– \mathbf{K} (a kezdő év) és \mathbf{V} (a vizsgált időszak vége),
 – k_{ij} , illetve v_{ij} elemei az i -edik területegység j -edik településnagyság-csoportjának jövedelemvolumenét jelölik a kezdeti és a végső időpontban (hozzátesszük, mivel a módszerben a mátrixok sorai és oszlopai egyenrangúak, ezért felcserélhetők, de akkor ennek megfelelően módosul a további összefüggések tartalma).

Az alapadatokból számíthatók (a mátrixok sorainak, illetve oszlopainak összeadásával) a következő értékek:

$$k_{i0} = \sum_j k_{ij}, \text{ illetve } v_{i0} = \sum_j v_{ij} \text{ az } i\text{-edik területegység teljes jövedelme a két időpontban,}$$

$$k_{0j} = \sum_i k_{ij}, \text{ illetve } v_{0j} = \sum_i v_{ij} \text{ a } j\text{-edik település csoport összjövedelme a két időpontban,}$$

$$k_{00} = \sum_i \sum_j k_{ij}, \text{ illetve } v_{00} = \sum_i \sum_j v_{ij} \text{ az országos összjövedelem a két időpontban.}$$

A számítás első érdemi lépése a jövedelemnövekedési indexek \mathbf{M} (m_{ij}) mátrixának kiszámítása: $m_{ij} = v_{ij} / k_{ij}$.

Hasonlóképpen osztással számíthatók a teljes (országos), illetve a területi és a település csoport (ágazati) növekedési indexek:

$$m_{00} = v_{00} / k_{00}, \quad m_{i0} = v_{i0} / k_{i0}, \quad m_{0j} = v_{0j} / k_{0j}.$$

Ezen összefüggések felhasználásával minden területegységre vonatkozóan felbontható az adott időszakra jellemző – az országos átlagnál gyorsabb vagy lassabb jövedelemnövekedés hatására létrejövő – jövedelemtöbblet vagy -hiány (S_i) két összetevőre, esetünkben az ún. regionális (S_r) és a településszerkezeti (S_a) hatásra:

$$S_i = S_{ri} + S_{ai}$$

ahol:

$$S_i = v_{i0} - m_{00} \cdot k_{i0} \text{ az összes jövedelemtöbblet (hiány),}$$

$$S_{ri} = \sum_j (v_{ij} - m_{0j} \cdot k_{ij}) \text{ a regionális (területi, helyi) tényező,}$$

$$S_{ai} = \sum_j k_{ij} (m_{0j} - m_{00}) \text{ a településszerkezeti (ágazati, strukturális) tényező.}$$

Az S_{ai} nem igényel nagy volumenű számítást, hisz S_i és S_{ri} különbségeként egyszerűen adódik.

Számításaink eredményeként (a részletesebb levezetést és bizonyítást lásd például Sikos (szerk.); 1984. 146–154. old.) minden területegységre rendelkezésre áll az említett három tényező. Mindhárom egyaránt felvehet pozitív és negatív értéket. A pozitív érték az átlagosnál gyorsabb növekedésből adódó többletjövedelem, a negatív érték pedig az átlagosnál lassabb növekedés okozta jövedelemhiány. A számítás S_i esetében az országos növekedéshez képest adja meg a növekedési többletet vagy hiányt. S_{ri} -ben az országos településcsoport (ágazati) növekedési ütemeket (m_{0j}) feltételező növekedéshez viszonyított helyi többlet vagy hiány számszerűsödik. S_{ai} értéke pedig akkor lesz pozitív, ha az országosan dinamikus, az átlagnál nagyobb jövedelemdinamikájú településcsoportoknak nagy, a lassabban növekvőknek kicsiny a súlya az adott területegységben (ebben az értelemben jelez ez a faktor kedvező vagy kedvezőtlen településszerkezetet a térségben).

Logikailag teljesen analóg az előbbi számításmenettel az az alkalmazás, amikor nem a jövedelmek volumennövekedését elemezzük a regionális és településszerkezeti összetevők szerint, hanem az egy lakosra jutó jövedelmek területi egyenlőtlenségeit bontjuk tényezőkre egy-egy adott évben. Ekkor a levezetés kiinduló mátrixai közül a \mathbf{V} -nek megfelelő a jövedelmeket tartalmazza, míg \mathbf{K} a népesség térségek és településcsoportok szerinti megoszlását. E számítással arról kaphatunk információt, hogy a magas, illetve az alacsony jövedelemszinteket miként befolyásolja a regionális hovatartozás, illetve a településszerkezeti összetétel.

A shift-share elemzés eredményeként a vizsgált területegységek a kiszámított S_i , S_{ri} és S_{ai} értékek előjele és nagysága alapján nyolc típusba sorolhatók. Abszolút mértékegységben vagy százalékos arányaik alapján értelmezhetők a növekedési többletek vagy hiányok és a számítási eredmények térképen ábrázolhatók.

A módszert használva a 12 éves időszakot egyrészt egészében (kezdeti és végső évek összevetésével), másrészt két szakaszra bontva (1988–1993, illetve 1993–1999) vizsgáltuk. E szakaszolás annak a megállapításnak az újabb tesztelését is jelenti (Nemes Nagy; 1999), miszerint a kilencvenes évtized regionális fejlődési szempontból sem tekinthető egyetlen egységes szakasznak, hanem a területi folyamatokban is legalább két időszakra – az előző rendszer leépülésének és az ezt kísérő gazdasági krízisnek a szakaszára, majd az ezt követő stabilizációs és növekedési időszakra – bontható. Azt kívántuk megtudni, hogy e szakaszolás a jövedelemalakulás regionális és településszerkezeti tényezőinek tükrében igazolható-e.

Budapest számtalan vizsgálatban bizonyítottan az országos és a vidéki folyamatoktól erősen eltérő pályán halad. Dilemmánkat, miszerint Budapest értékeit vonjuk-e be a vizsgálatba, az elemzés témaköréhez kapcsolódó előzetes számítások segítségével döntöttük el. Ezek szerint a jövedelemegyenlőtlenségek terén mind regionális, mind településszerkezeti vonatkozásban Budapest túlon túl nagy súlyú összetevőt jelent, és mivel nem annyira a főváros (jól ismert) szerepét, hanem inkább a többi térségét kívántuk vizsgálni, ezért tanulmányunkban a főváros adataival nem számoltunk, azok közvetett hatásaival annál inkább.

Elemzésünk első részében tulajdonképpen hagyományos aggregációkban, megyékre és településnagyság-csoportokra bontva vizsgáljuk a jövedelemdinamikát. Szemléletileg ettől eltérő a tanulmány következő részében bemutatott számítás, itt ugyanis a területegységek sajátos régiók: az országot a főközlekedési utak menti zónákra tagoltuk. E közeli

téssel újabb adalékokat (vagy esetleg cáfolatot) kívántunk gyűjteni a hálózati infrastruktúra növekedésserkentő hatásáról, konkrét számítások alapján, ily módon egészítve ki az autópályák kedvező hatásáról előszeretettel író publicisztika (s részben a kapcsolódó szakirodalom) szlogenjeit.

A jövedelemnövekedés megyei és településszerkezeti összetevői 1988 és 1999 között

Vizsgálatunk az adóköteles jövedelmek területi különbségeinek két összetevőjét, a kedvező vagy kedvezőtlen földrajzi adottságokból fakadó térségi hatást, illetve a település-összetételből fakadó hatásokat állítja a középpontba. Célunk annak eldöntése volt, hogy 1988 és 1999 között az egyes megyékben elért jövedelemnövekedés milyen mértékben volt a helyi adottságok (itt vélhetően elsősorban a kedvező vagy kedvezőtlen földrajzi helyzet) adta növekedési feltételeknek, illetve a megyék településstruktúrájának tulajdonítható. A települési szerkezet térségi hatásának két összetevője lehet. Az egyik, amikor az adott régió jövedelemszerkezetében az országosan legdinamikusabb településcsoportok részesedése nagy a kevésbé dinamikusakéval szemben. Előfordul azonban olyan eset is, amikor – a különlegesen kedvező helyi adottságokat kihasználva – a régió összességében nagyobb jövedelemnövekedést tud felmutatni, mint amekkorát az ott reprezentált településkategóriák országos átlaga alapján várhatnánk. Az előző esetben az előnyös települési struktúra, a másik esetben a helyi dinamikus szerkezet előnyét élvezzi a terület. E két összetevő arányának és szerepének elkülönítésére alkalmaztuk a shift-share analízist.

3. tábla

Az adóköteles jövedelmek megyék és településnagyság (fő) szerint

Megye	0–500	501–1 000	1 001–2 000	2 001–5 000	5 001–10 000	10 001–50 000	50 001–100 000	100 001 felett	Összes
1988-ban (millió forint)									
Baranya	1 866	1 336	1 381	2 101	366	3 781	0	9 505	20 336
Bács-Kiskun	59	429	1 707	4 718	2 562	7 869	0	5 325	22 670
Békés	28	301	965	2 177	3 374	6 810	3 659	0	17 315
Borsod-Abaúj-Zemplén	1 184	2 064	4 102	5 037	2 267	9 716	0	10 698	35 068
Csongrád	13	304	550	2 375	1 240	5 763	0	9 043	19 288
Fejér	82	456	2 035	4 917	1 888	1 949	3 813	6 493	21 632
Győr-Moson-Sopron	433	1 436	2 705	2 947	268	2 844	2 862	7 430	20 924
Hajdú-Bihar	34	292	984	2 094	3 365	5 777	0	10 575	23 120
Heves	152	867	2 225	4 643	694	3 667	3 241	0	15 488
Komárom-Esztergom	64	403	1 481	3 079	1 781	6 287	4 133	0	17 226
Nógrád	380	1 355	1 985	1 854	363	5 033	0	0	10 970
Pest	87	563	2 477	8 128	8 904	25 652	2 434	0	48 245
Somogy	876	1 549	2 289	1 503	807	3 554	3 586	0	14 164
Szabolcs-Szatmár-Bereg	268	1 257	2 325	5 500	2 543	3 559	0	5 421	20 873
Jász-Nagykun-Szolnok	54	279	1 082	2 402	3 642	6 867	4 529	0	18 854
Tolna	343	676	1 546	2 185	1 100	5 734	0	0	11 584
Vas	1 384	1 486	998	1 227	392	2 545	4 523	0	12 556
Veszprém	1 081	1 719	2 051	1 805	1 781	6 722	3 665	0	18 825
Zala	1 306	1 658	1 810	885	730	1 097	6 122	0	13 609
Összes	9 692	18 430	34 697	59 579	38 069	115 228	42 566	64 489	382 748

(A tábla folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Megye	0–500	501–1 000	1 001–2 000	2 001–5 000	5 001–10 000	10 001–50 000	50 001–100 000	100 001 felett	Összes
1999-ben (millió forint)									
Baranya	7 603	6 505	7 590	11 008	1 948	18 528	0	56 614	109 796
Bács-Kiskun	181	1 866	7 985	23 326	12 899	43 560	0	37 341	127 157
Békés	171	1 215	4 451	10 519	17 385	38 699	22 253	0	94 693
Borsod-Abaúj-Zemplén	4 750	9 717	21 164	24 829	12 807	52 507	0	59 788	185 562
Csongrád	57	1 411	3 095	13 426	8 418	32 835	0	59 596	118 839
Fejér	545	2 914	14 577	33 723	11 824	13 541	24 249	49 299	150 672
Győr-Moson-Sopron	2 792	10 068	18 785	21 628	1 734	18 366	19 822	56 372	149 567
Hajdú-Bihar	180	1 233	4 571	11 360	18 632	32 157	0	69 318	137 451
Heves	559	3 919	11 200	25 820	4 010	22 945	22 858	0	91 311
Komárom-Esztergom	404	2 383	9 836	16 174	10 826	37 060	24 253	0	100 936
Nógrád	1 430	6 465	9 340	9 032	1 801	27 174	0	0	55 243
Pest	370	3 383	15 878	52 566	63 310	171 658	19 243	0	326 409
Somogy	4 155	7 764	12 360	8 911	7 421	17 925	23 307	0	81 844
Szabolcs-Szatmár-Bereg	1 069	5 439	10 508	26 234	13 825	21 438	0	36 204	114 718
Jász-Nagykun-Szolnok	313	1 241	5 524	11 740	18 539	37 551	32 505	0	107 414
Tolna	1 400	3 313	7 724	12 243	6 299	39 225	0	0	70 204
Vas	8 740	10 606	7 016	8 980	3 416	19 751	35 091	0	93 600
Veszprém	6 255	10 051	13 313	11 497	12 380	39 855	27 623	0	120 973
Zala	6 985	9 764	11 188	5 756	4 697	6 820	43 965	0	89 175
Összes	47 959	99 256	196 107	338 771	232 173	691 595	295 170	424 532	2 325 563
Index: 1988. év=1,00									
Baranya	4,08	4,87	5,50	5,24	5,32	4,90	–	5,96	5,40
Bács-Kiskun	3,05	4,35	4,68	4,94	5,03	5,54	–	7,01	5,61
Békés	6,17	4,03	4,61	4,83	5,15	5,68	6,08	–	5,47
Borsod-Abaúj-Zemplén	4,01	4,71	5,16	4,93	5,65	5,40	–	5,59	5,29
Csongrád	4,48	4,64	5,63	5,65	6,79	5,70	–	6,59	6,16
Fejér	6,69	6,40	7,16	6,86	6,26	6,95	6,36	7,59	6,97
Győr-Moson-Sopron	6,45	7,01	6,95	7,34	6,47	6,46	6,93	7,59	7,15
Hajdú-Bihar	5,33	4,22	4,65	5,42	5,54	5,57	–	6,56	5,95
Heves	3,67	4,52	5,03	5,56	5,77	6,26	7,05	–	5,90
Komárom-Esztergom	6,29	5,92	6,64	5,25	6,08	5,89	5,87	–	5,86
Nógrád	3,77	4,77	4,71	4,87	4,96	5,40	–	–	5,04
Pest	4,27	6,01	6,41	6,47	7,11	6,69	7,91	–	6,77
Somogy	4,74	5,01	5,40	5,93	9,20	5,04	6,50	–	5,78
Szabolcs-Szatmár-Bereg	4,00	4,33	4,52	4,77	5,44	6,02	–	6,68	5,50
Jász-Nagykun-Szolnok	5,84	4,45	5,11	4,89	5,09	5,47	7,18	–	5,70
Tolna	4,08	4,90	5,00	5,60	5,72	6,84	–	–	6,06
Vas	6,32	7,14	7,03	7,32	8,70	7,76	7,76	–	7,45
Veszprém	5,78	5,85	6,49	6,37	6,95	5,93	7,54	–	6,43
Zala	5,35	5,89	6,18	6,50	6,43	6,21	7,18	–	6,55
Összes	4,95	5,39	5,65	5,69	6,10	6,00	6,93	6,58	6,08

A 3. tábla első részében az 1988-as nominális adóköteles jövedelmi adatokat a megyék mint területegységek és a településkategóriák mint strukturális elemek rendszerében helyeztük el. Hasonló bontású a tábla második része, melyben az 1999-es jövedelemértékek szerepelnek. Szükség volt továbbá az összesített megyei és településcsoportonkénti

értékekre, valamint az országos összjövedelemre. Az elemzés első érdemi lépése a jövedelemértékek 1988-ról 1999-re történő, nominálértéken számított növekedésének kiszámítása, azaz a növekedési indexek mátrixának meghatározása volt. (Lásd a 3. tábla harmadik részében.)

Ezen két év viszonylatában országosan (Budapest nélkül) átlagosan 6,08-szoros volt a jövedelemnövekedés. Mivel középértékről van szó, mind a megyék, mind a településcsoportok esetében ennél kisebb, illetve nagyobb növekedéseket is megfigyelhetünk. A megyék közül a legnagyobb jövedelemnövekedés Vasban (7,45-szoros), a legkisebb Nógrádban (5,04-szoros) volt. A téma szempontjából fontos részeredmény az is, hogy nem tökéletesen lineáris a kapcsolat a településméret és a jövedelemdinamika között. Bár általában igaz, hogy a nagyobb település jelentősebb dinamikát feltételez, a legnagyobb növekedést mutató kategória azonban 1988–1999-es viszonylatban nem a legnépesebb, 100 ezer főnél népesebb települések csoportja, hanem az 50-100 ezer fő közötti. A vidéki átlag feletti jövedelemnövekedés a nyolc településkategória felére jellemző, választóvonal az 5000 fős lélekszám.

Az elemzés következő lépését az összes változás, valamint annak két összetevője, a regionális és a településszerkezeti (strukturális) tényező meghatározása jelentette. A számítás eredményeként az egyes megyék jellegzetes csoportokba sorolhatók a három tényező előjele és nagysága alapján. (Lásd a 4. táblát.)

4. tábla

A lokális és a településszerkezeti (strukturális) összetevő szerepe az adóköteles jövedelmek változásában 1988–1999 között

Típus	Strukturális > lokális	Lokális > strukturális
Pozitív strukturális és pozitív lokális tényező, az átlagosnál nagyobb jövedelemnövekedés	–	Fejér, Győr-Moson-Sopron, Vas, Zala
Pozitív strukturális és negatív lokális tényező, az átlagosnál nagyobb jövedelemnövekedés	Csongrád	X
Negatív strukturális és pozitív lokális tényező, az átlagosnál nagyobb jövedelemnövekedés	X	Pest, Veszprém
Pozitív strukturális és negatív lokális tényező, az átlagosnál kisebb jövedelemnövekedés	X	Békés, Hajdú-Bihar, Komárom-Esztergom, Jász-Nagykun-Szolnok
Negatív strukturális és pozitív lokális tényező, az átlagosnál kisebb jövedelemnövekedés	Tolna	X
Negatív strukturális és negatív lokális tényező, az átlagosnál kisebb jövedelemnövekedés	Somogy	Baranya, Bács-Kiskun, Heves, Nógrád, Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg

Megjegyzés: az X elméletileg nem lehetséges esetet jelez.

A megyéket először két nagy csoportba sorolhatjuk. Az országos átlagnál nagyobb jövedelemnövekedés relatív jövedelemtöbbletet, az országos átlagnál lassabb pedig relatív jövedelemhiányt eredményez. Ez a többlet, illetve hiány e módszerrel lokális és strukturális összetevőkre bontható, melyek elméletileg nyolcféle kombinációban szerepelhetnek, amiből mostani számításunkban csak hét fordult elő. A jövedelemtöbblet (pozitív összes változás) egyaránt lehet pozitív lokális és strukturális összetevő eredője. A két tényező

ellentétes előjele esetében csak akkor adódik jövedelemtöbblet, ha a pozitív összetevő abszolút értéke a nagyobb (a 4. táblában X-szel jelölt, elméletileg lehetetlen esetekben ez a feltétel nem teljesül). A jövedelemhiány (negatív összes változás) ezzel analóg módon bontható, s képez jellegzetes megyecsoportokat. Egyetlen olyan megyénk sincs, ahol oly módon pozitív mind a strukturális, mind pedig a lokális tényező, hogy abszolút értékben a strukturális lenne a nagyobb. Ez többek között rávilágít arra a tendenciára is, hogy 19-ből 16 megye esetében a teljes jövedelemnövekedés előjelét, azaz átlagnál nagyobb vagy kisebb mértékét, nem a településstruktúra, hanem a helyi, lokális tényezők határozzák meg. Kimondhatjuk: az 1988-1999-es időszakban a jövedelemnövekedésben döntően a regionális helyzet volt a meghatározó.

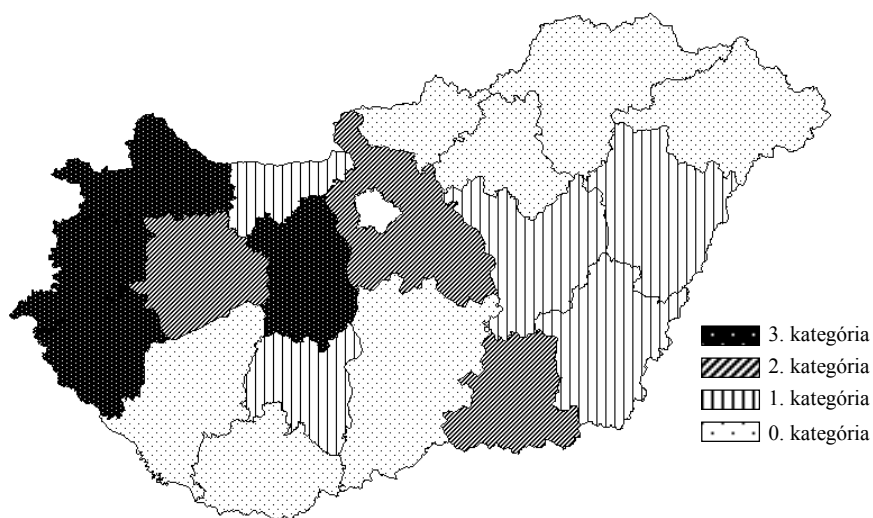
A településszerkezeti (strukturális) összetevő három esetben, Csongrád, Tolna és Somogy megyéknél volt erősebb a lokális tényezőnél. Ilyenkor a kedvezőbb vagy kedvezőtlenebb településstruktúra játszott döntő szerepet. (Kedvező megyei településszerkezet azt jelenti, hogy a megye a nagyobb jövedelemnövekedésű településcsoportokból nagyobb mértékben részesedik, kedvezőtlen szerkezet esetén viszont éppen a kisebb dinamikájúak vannak túlsúlyban.) E három megye azonban önmagában is eltérő pályán futott. Csongrád országos átlagnál rosszabb (negatív) lokális összetevője mellett erőteljes pozitív strukturális összetevővel rendelkezik, ami annak tulajdonítható, hogy a megye általában nagyobb településekkel rendelkezik (Szeged, Hódmezővásárhely), és 500 fő alatti település alig van a megyében. Ez kompenzálja a nagy nemzetközi és hazai fejlődési centrumoktól relatíve távolabb eső és ezért hátrányosabb földrajzi adottságait. Tolna esetében éppen fordított a helyzet: a még éppen hogy pozitív lokális tényezővel szemben erős negatív strukturális tényező áll, azaz a földrajzi helyzetből adódó viszonylag kedvező pozíciót „letöri” a jövedelemnövekedés szempontjából rossz településszerkezet. Somogyonál mind a lokális, mind a strukturális összetevő negatív, így a strukturális adottságok csak még jobban eltávolítják az országos átlagtól.

Azok a térségek a legsikeresebbek (legszerencsésebbek), amelyek mindkét összetevőjüket tekintve átlagon felüliek. Ide sorolható Fejér, Vas, Győr-Moson-Sopron és Zala, ahol a pozitív strukturális tényező mellett annál is erőteljesebb pozitív regionális összetevő van jelen. Ez az eredmény a területi fejlettségi és jövedelemviszonyokkal foglalkozó számos tanulmány végső következtetésével esik egybe, illeszkedik a vizsgálatokban kimutatott fejlődési tengelyekhez (Budapest–Győr–Bécs, illetve nyugati határvidék), főképpen, ha a szintén pozitív változásokat mutató Pest és Veszprém megyét is figyelembe vesszük. Ez utóbbi két megye településszerkezete ugyan kedvezőtlennek mondható (leginkább Pest, ahol a nagyszámú kisebb településhez képest alulreprezentáltak a legnagyobb városok), de regionális adottságaik – Pest esetében alapvetően a főváros közelsége miatt – az országos átlagnál jóval kedvezőbbek.

Nem említettük még az országos – pontosabban vidéki – átlagtól elmaradó megyék két jelentős csoportját. Békés, Hajdú-Bihar, Komárom-Esztergom és Jász-Nagykun-Szolnok csak strukturális tényezőjüket tekintve jó helyzetűek (jelentős a nagy lélekszámú alföldi települések, illetve Komárom-Esztergom megye esetében a Tatabánya–Tata–Komárom urbanizált tengely súlya), regionális összetevőjük azonban összességében negatív. Baranya, Bács-Kiskun, Heves, Nógrád, Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye esetében mindkét összetevő negatív, s abszolút értékben a lokális tényező a meghatározó, ami hangsúlyozottan a helyi növekedési tényezők hiányát jelzi.

A vizsgált területeket a legsikeresebbektől a legkevésbé sikeresekig négy csoportba rendezve a jövedelemnövekedés hazai térszerkezetéről kapunk képet. Legsikeresebbek (3. kategória) a mindhárom elemben átlagon felüli, tehát jövedelemtöbblettel (pozitív értékekkel) rendelkező megyék, ezt követik a két (2. kategória), illetve egy (1. kategória) jellemzően pozitív térségek, végül a relatíve legsikertelenebbek (0-ik kategória) valamennyi viszonylatban negatív értékekkel rendelkezők voltak. A hazai térszerkezetet az 1. ábra mutatja.

1. ábra. Az 1988–1999. évi jövedelemnövekedés hazai térszerkezete

Magyarországon az utóbbi évtizedben Fejér megyében, valamint a nyugati határszél megyéiben volt a leggyorsabb a jövedelemnövekedés. Lassú, átlag alatti jövedelemnövekedés jellemezte a Dél-Dunántúlt, illetve Észak-Magyarországot Szabolcs-Szatmár-Bereg megyével együtt. Megállapításunk nem meglepő, inkább a legtöbb egyéb jellemző alapján kialakuló térszerkezethez igazodik, ugyanakkor figyelemre méltó, hogy az agglomeráció (Pest megye) csak a második kategóriába került, ugyanabba, amelybe az Alföld vezető megyéje, Csongrád.

Az átmenet két szakasza

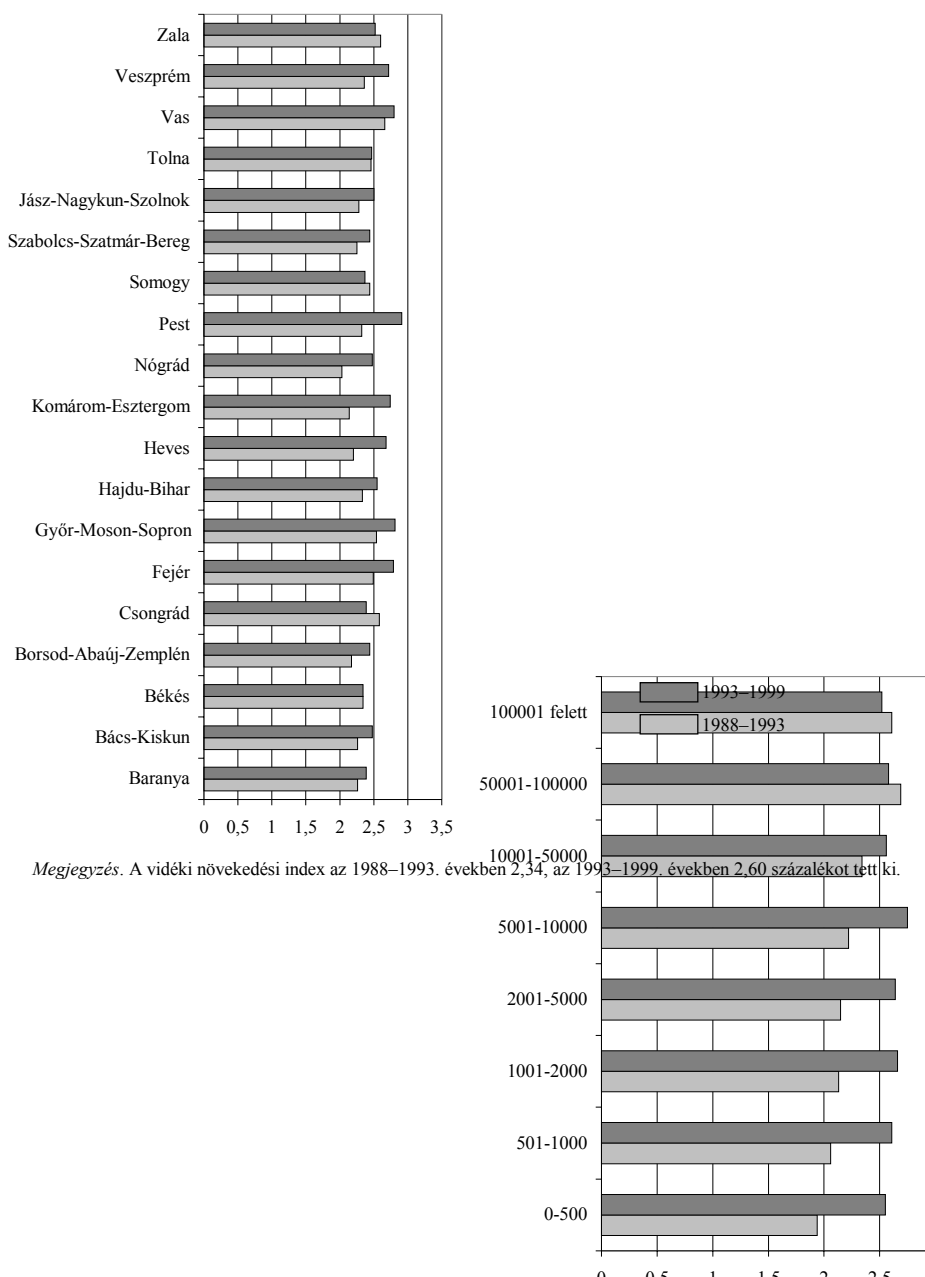
Az 1988 és 1999 közötti időszak felöleli a rendszerváltás folyamatát nagyjából a kezdetektől a stabil piacgazdaságig. Eddigi vizsgálatunkban a két végpontot, 1988-at és 1999-et állítottuk az elemzés középpontjába, ezek jövedelemadatait vetettük össze. A köztes időszak azonban a valóságban árnyaltabb és ingadozóbb képet mutatott. Kezdetben a gyökeres átalakulással törvényszerűen együtt járó visszaesést (Kornai, 1993) kellett leküzdeni, majd ezt követően – a válságelemek háttérbe szorításával és a növekedési elemek hangsúlyozásával – a növekedés feltételeit kellett biztosítani, illetve a felemelkedést elindítani. Ebből következően valószínű, hogy a jövedelemnövekedésre a kezdeti idő

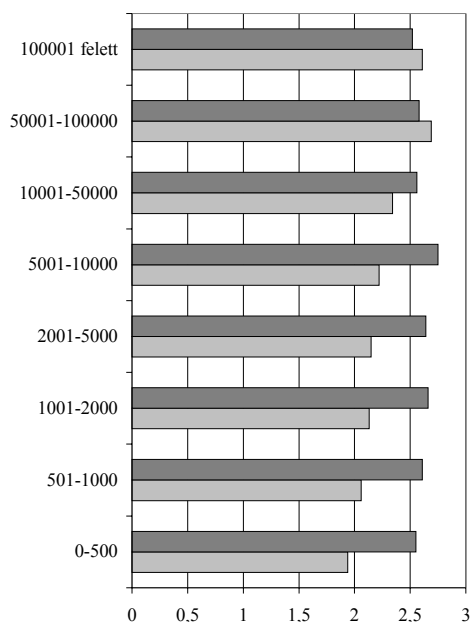
szakban más tényezők hatottak, mint a későbbi években, valamint, hogy kezdetben és később is a regionális helyzet és a településnagyság másképpen érvényesültek a jövedelem-szint meghatározásában.

Különválasztva az időszak visszaeső és stabilizálódó (fejlődő) fejezetét, két külön vizsgálatban elemeztük a jövedelemnövekedés regionális és településszerkezeti összetevőinek alakulását. Számos munkában fordulópontként kezelik az 1992–1993-as éveket, melyeket egyben a válság mélypontjaként is említenek. Ezt az időpontot kiemelve egy 1988-tól 1993-ig, illetve egy 1993-tól 1999-ig tartó szakaszra bontottuk az időszakot. Feltételezésünk szerint más tendenciák jellemzők az első és más a második szakaszra, ugyanakkor az is elképzelhető, hogy hasonlóképpen hatottak a regionális és a településszerkezeti tényezők. A kérdés tehát: az 1990-es évek végének területi jövedelemegyenlőtlenségei milyen mértékben örökítik át a rendszerváltozás előtti struktúrákat, a korabeli egyenlőtlenségi állapotokat, illetve milyen arányban szóltak bele az új jelenségek a mára kialakuló helyzetbe.

A megyék és településkategóriák szerint kiszámított növekedési indexek összehasonlításakor szembevetendő különbségeket fedezhetünk fel a két időszak között.

2. ábra. A jövedelemnövekedés indexei megyék és településkategóriák szerint

Mind megyei, mind településnagysági viszonylatban jelentős átrendeződéseket tapasztalhatunk rangsorban és volumenben egyaránt. A jövedelemnövekedés megyei rangsora teljesen felborult az első szakaszhoz képest: a kezdetben legnagyobb növekedést felmutató Csongrád, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Vas, Fejér és Jász-Nagykun-Szolnok közül a második időszakban csak ez utóbbi kettő maradt átlag fölötti, Csongrád és Szabolcs-Szatmár-Bereg pedig az egyik legkisebb növekedést érték el 1993 után. Másik oldalról nézve, például Hajdú-Bihar, Somogy és Komárom-Esztergom a korábbi, átlagtól elmaradót az országosnál jóval nagyobb növekedési dinamikára változtatta. Az átlaghoz viszonyított, illetve a rangsorban betöltött változás tulajdonképpen bármilyen irányban és bármilyen mértékben előfordulhatott, ami azt a képet látszik előrevetíteni, hogy a regionális és a településnagysági összetevők az első és a második időszakban másként hatottak.

Figyelemreméltó és némiképp szokatlan eredményt hozott a településnagyság szerint vizsgált jövedelemnövekedés-számítás.

A növekedési indexek 1988 és 1993 közötti értékei – hasonlóan a teljes időszak indexeihez – a településnagysággal nagyjából együtt növekvő tendenciát mutattak, a második legnépesebb kategóriánál jelentkező csúcsponttal. A második időszakban a rangsor élesen megváltozott. Az 1993 és 1999 közötti időszakra már nem mondható el, hogy a nagyobb településkategória jelentősebb növekedést tudott volna felmutatni. A 3. ábra szerint az 5000-10000 fős csoportig nagyjából növekvő, attól azonban a mérettel párhuzamban csökkenő növekedési indexeket láthatunk. Az országos növekedési index fölött nem a legnagyobb települések csoportja, hanem a kis és közepeseké található. Így arra számíthatunk, hogy az időszak második felében azok a megyék lesznek – strukturális összetevőjüket tekintve – a legkedvezőbb helyzetben, amelyekben a közepes méretű települések aránya viszonylag nagyobb.

A teljes és a két részdőszak jellemzőit foglalja össze az 5. tábla, amelyben a teljes jövedelemváltozást, valamint az azt meghatározó lokális és strukturális összetevők értékeit közöljük. Az átlagnál nagyobb (pozitív), illetve az átlagtól elmaradó (negatív) értékek mellett a lokális és a strukturális összetevők viszonyát is jeleztük, az abszolút értékben nagyobb tényező adatát dőlt számmal jelölve.

Az első vizsgálati időszakban a regionális helyzet és a kedvező vagy kedvezőtlen településstruktúra kettőséből két kivétellel mindig a regionális adottságok (lokális tényezők) voltak a meghatározóbbak a jövedelemnövekedésben. Hajdú-Bihar esetében kedvező, Pestnél viszont kedvezőtlenül hatott az erőteljes strukturális összetevő.

A második szakaszban minden esetben a regionális helyzet volt a döntő, ez határozta meg az összes jövedelemváltozás országos átlagtól való eltéréseinek irányát. A megyék belső településszerkezetére utaló strukturális összetevő csak módosító szerepű volt, más szóval ez a tényező csak az országos átlagos jövedelemváltozástól való eltérés mértékére tudott hatni. Összehasonlításképpen az 1988–1999-es éveket átfogó vizsgálatunk szerint is a lokális tényező döntő hatását tapasztalhattuk.

Ha az egyes megyék növekedési ütemének változását követjük nyomon, több tekintetben is figyelemreméltó eredményeket kapunk. Az 1990-es évtized végére kialakuló jövedelmi térkép jellegzetességei nagyjából már az időszak elején megmutatkoztak. Az 1993 utáni folyamatok ugyan sok tekintetben újszerű tendenciákat mutatnak, mégsem hoztak mélyreható átalakulást a jövedelemnövekedésben. Némi változással ugyan, de legnagyobbbrészt azok a megyék számítottak sikeresnek az egész időtávot tekintve, illetve az 1993 utáni években, amelyek már az 1988–1993-as időszakban is gyorsabb fejlődésnek indultak. Az előnyös jellegű változások főként az agglomerációt és az észak-nyugati térséget érintették, ezzel párhuzamban hátrányosan változott a dél-dunántúli, az észak-alföldi és a kelet-magyarországi megyék helyzete. (Lásd a 3. ábrát.)

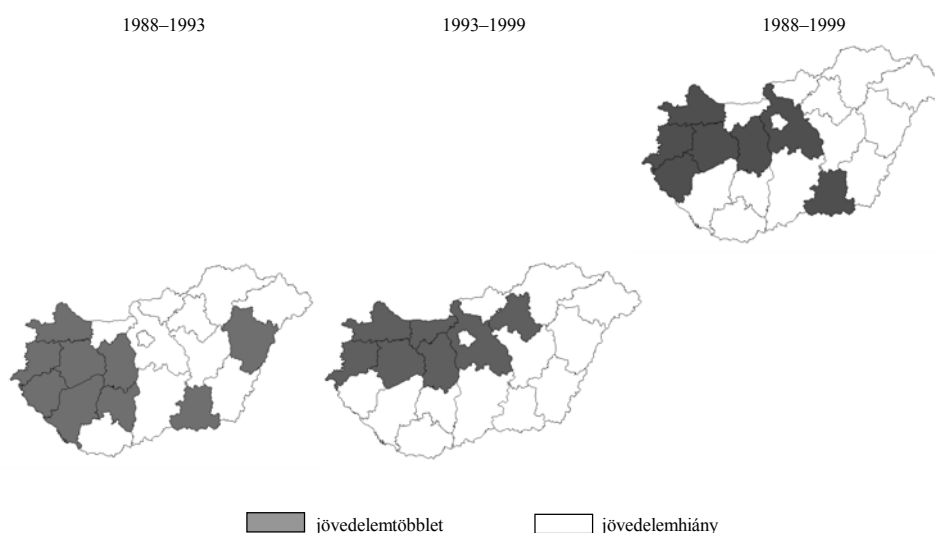
5. tábla

Az összes jövedelemváltozás, valamint annak lokális és strukturális összetevői a három időszakban
(millió forint)

Megye	Az 1988–1993. évi			Az 1993–1999. évi			Az 1988–1999. évi		
	összes változás	lokális tényező	strukturális tényező	összes változás	lokális tényező	strukturális tényező	összes változás	lokális tényező	strukturális tényező
Baranya	-1 318	-1 963	645	-9 600	-7 967	-1 632	-13 028	-12 915	-114
Bács-Kiskun	-2 143	-1 909	-234	-6 055	-5 955	-100	-11 632	-11 026	-606
Békés	-294	-479	185	-10 542	-11 377	835	-11 307	-12 631	1 324
Borsod-Abaúj-Zemplén	-6 398	-6 100	-298	-12 173	-11 328	-845	-28 818	-27 020	-1 798
Csongrád	4 283	2 702	1 580	-10 385	-8 835	-1 550	758	-1 946	2 703
Fejér	3 070	1 841	1 229	10 251	10 542	-291	18 239	15 399	2 840
Győr-Moson-Sopron	4 379	3 193	1 186	11 027	12 166	-1 139	22 420	20 500	1 920
Hajdú-Bihar	1 022	-611	1 633	-2 756	-1 768	-988	-97	-3 364	3 267
Heves	-2 385	-1 812	-572	2 694	2 251	444	-3 509	-2 540	-969
Komárom-Esztergom	-3 361	-3 617	256	5 071	4 604	468	-3 674	-4 793	1 119
Nógrád	-3 538	-2 256	-1 282	-2 710	-2 938	227	-11 915	-8 851	-3 064
Pest	-1 475	722	-2 197	40 344	37 818	2 526	36 508	39 670	-3 162

Somogy	2 524	2 950	-426	-8 181	-8 651	470	-1 614	-749	-865
Szabolcs- Szatmár-Bereg	-1 919	-1 072	-847	-7 513	-7 705	191	-12 506	-10 608	-1 898
Jász-Nagykun	-1 319	-1 692	374	-4 578	-5 342	764	-8 009	-9 882	1 873
Tolna	1 207	2 332	-1 125	-3 855	-4 274	418	-715	1 769	-2 485
Vas	3 992	3 911	81	6 626	6 790	-163	17 013	16 962	51
Veszprém	128	741	-613	5 391	5 059	332	5 724	6 959	-1 235
Zala	3 544	3 119	425	-3 056	-3 090	34	6 163	5 065	1 098

3. ábra. A jövedelemtöbblet, illetve -hiány térségei a különböző időszakokban

Az 1993 előtti helyzet meghatározó szerepét más összevetésekben is felfedezhetjük. Az 1988–1993-as, majd az 1993–1999-es időszakot az egész időtávra vonatkozó eredményekkel összehasonlítva páronként lényeges eltérést tapasztalhatunk. Ha a megyéket mindhárom vizsgálati eredmény (összes változás, lokális tényező, strukturális tényező) előjelének alakulása alapján hasonlítjuk össze, akkor az első esetben (1988–1993 és 1988–1999) 13 alkalommal, míg a második esetben (1993–1999 és 1988–1999) csak 5 alkalommal figyelhetünk meg teljes egyezést. Ez alátámasztani látszik az első időszak meghatározó jellegét az egész periódusban. Ugyanezt az összehasonlítást az első és a második időtáv kapcsán elvégezve (1988–1993 és 1993–1999) mindössze 4 megyénél tapasztalunk azonosságot.

A három vizsgálat alapján csak négy megye (mégpedig éppen ugyanazok, mint az előbbi összehasonlításban) mutatott teljes hasonlóságot. Bács-Kiskun, Borsod-Abaúj-Zemplén, Békés és Jász-Nagykun-Szolnok megyék közül az előbbi kettő minden tényezőjét tekintve folyamatosan relatív jövedelemhiányt jelez, az utóbbi kettőnél pedig folyamatosan pozitív strukturális összetevő mellett mindig negatív végeredményeket kapunk. Feltűnő tehát, hogy csak az országos átlagtól erősen elmaradó térségek szerepeltek a pozícióőrző esetek között. Bács-Kiskun ezen belül is érdekes esetnek számít. Ez a megye általában nem sorolható a hátrányos megítélésű területek közé, az ország nyugat-keleti

tagoltságában inkább az átmenet zónájába tartozik. Relatív rossz jövedelmi helyzete részben a nagyszámú mezőgazdasági őstermelő sajátos adózási feltételeivel, de nem utolsósorban a fekete- vagy szürkegazdaság méretével magyarázható. Ezen a vidéken él – minden más jövedelmet bevallóhoz viszonyítva – a legtöbb olyan mezőgazdasági kistermelő, akinek a jövedelme meghaladja az adókötelezettség határát (Bódi–Obádovics–Mokos; 1999), ugyanakkor Soltvadkert–Kecel–Kiskőrös térsége közismert árnyékgazdaságáról. Indirekt jövedelembecslési eljárásokkal közelítve a térség lakóinak valós anyagi helyzetét, ez a körzet is a közepes vagy a magasabb jövedelműek kategóriájába helyezhető (Jakobi; 1999).

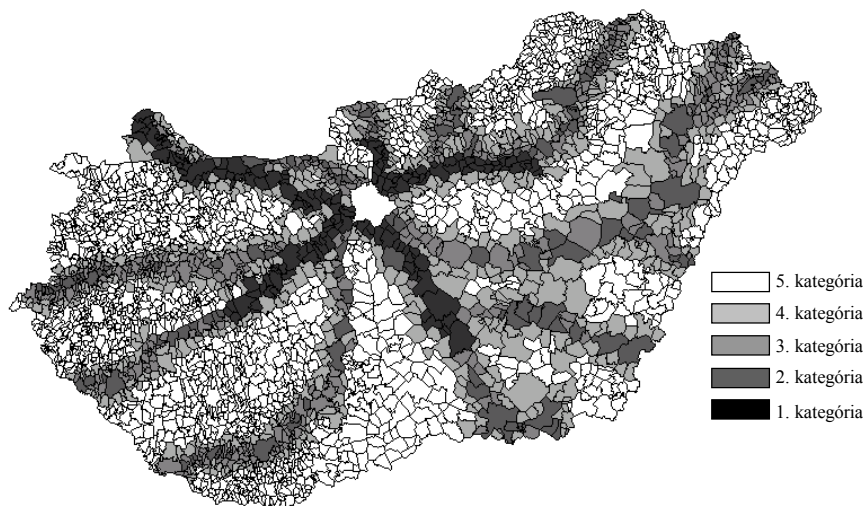
A három szakaszt együtt vizsgálva öt olyan térséget találunk, amelyekben semmilyen összevetésben nem mutat tökéletes azonosságot a két időszak. Ezen megyék tekinthetők leginkább az időszak átalakuló térségeinek: Csongrád, Hajdú-Bihar, Pest, Somogy és Tolna rendre más eredményeket mutat, és közülük Pest megye az egyetlen, amely nem romló tendenciájú.

Az időszakok összevetésében végezetül nézzük meg a válság és a stabilizáció szakaszának eltéréseit. Kezdetben a legjobbak (minden tekintetben átlag feletti) Csongrád, Fejér, Győr-Moson-Sopron, Vas és Zala megyék voltak. Az 1993 utáni jövedelemnövekedést tekintve azonban egyiküket sem találjuk ebben a csoportban, helyükbe Heves, Komárom-Esztergom, Pest és Veszprém megye lépett, tehát a stabilizáció időszakában a lendületesebb növekedés ezen átmeneti jellegű megyékre jellemző. Az egész időszakot átfogó elemzésben viszont nem ezek, hanem továbbra is többnyire a visszaesés időszakában jól szereplők vannak kedvezőbb helyzetben, ami arra utal, hogy az 1990-es évek jövedelemnövekedésében lényegesebb volt a kezdeti, a rendszerváltás körüli időszak. A végeredményt tekintve ugyanígy változott a legrosszabbak (minden tekintetben átlag alatti) helyzete is. A kezdetben rossz eredményeket elért térségek az egész időszakot tekintve is kedvezőtlenebb helyzetűek, még akkor is, ha esetleg 1993 után egyes összetevőik már átlag felettiek voltak. (Felmerülhet a kétely, hogy mivel a jövedelmek nominál növekedését vizsgáltuk, a két időszak között esetleg az árak különböző alakulása okozza a különbséget, s a jövedelmek reálértéke alapján nem válik el ilyen élesen a két szakasz. Mivel azonban a két időszakot tekintve a fogyasztói árindexekben nincs lényeges különbség – 1999 és 1993 között 2,92, 1993 és 1999 között 2,8-szeresükre nőttek a fogyasztói árak –, a különbségben ez a faktor nem játszik szerepet.)

Jövedelem szempontú adalékok az autópályák térségfejlesztő hatásához

A térszerkezet, a társadalom és a gazdaság területi folyamatai nemcsak a területi közigazgatás különböző szintjei szerint tagolódnak és vizsgálhatók, hanem sajátos társadalomföldrajzi aggregációkban is. Ezek egyikét alkotják a társadalomföldrajzi tartalmú térképeken (lásd a 4. ábrát) az ország fő fejlődési tengelyei, amelyek jellemzően a főközlekedési útvonalak mentén rajzolódnak ki (Kullmann; 1999).

4. ábra. A vizsgálatban alkalmazott úthálózati régiók

1. – gyorsforgalmi utak menti települések (ÚT1),
2. – elsőrendű főutak által közvetlenül érintett települések (ÚT2),
3. – az elsőrendű főutak mentén fekvő települések (ÚT3),
4. – az előző három csoportban levő települések közigazgatási szomszédai (ÚT4),
5. – a kiemelt főútvonalaktól távol fekvő települések (ÚT5).

6. tábla

Az úthálózati régiókra vonatkozó alapinformációk

Megnevezés	ÚT1	ÚT2	ÚT3	ÚT4	ÚT5
	régió				
Települések száma	153	113	386	622	1853
Átlagos településnagyság (fő)	7910	14181	2555	2254	1810
Városok száma	24	40	26	31	100
Népesség (millió fő)	1,21	1,6	0,99	1,4	3,35
Megyei jogú városok száma	4	8	3	2	5
Városi népesség aránya (százalék)	70	90	47	35	47

Itt természetesen felvetődik, hogy a jövedelemnövekedést, illetve a jövedelem-szintek területi differenciáltságát e tengelyek figyelembevételével is elemezzük. Ez esetben azonban nem teljesen magától értetődő hazánkban az, hogy a megfigyelt növekedés ténylegesen az úthálózat közvetlen és közvetett hatásából ered, hiszen e régiók elemzésekor az is kitűnik, hogy a gyorsforgalmi utak és az elsőrendű főútvonalak közvetlen közelében levő települések között igen nagy arányban vannak városok, mégpedig elsősorban nagy népességű városok. (Lásd a 6. táblát.) Így az is lehetséges, hogy e tengelyek mentén is e sajátos településszerkezeti jegy áll a relatív növekedési előny hátterében.

A fekvés szerinti településcsoportokban levő városokra koncentrálva, a következő megállapítások tehetők:

- a gyorsforgalmi utak mellett fekvő és az elsőrendű főútvonalak által közvetlenül érintett települések körében a vidéki átlaghoz képest jelentősen felülreprezentált a városlakók aránya;

- hazánk százezer főnél népesebb nyolc városa mindegyike az 1. és a 2. régió valamelyikében található;
- míg 1999-ben a Budapesten kívüli 221 város átlagos népessége 21 700 fő körül alakul, addig az 1. és a 2. településcsoport városaiban átlagosan 35-36 ezren élnek, tehát elsősorban hazánk nagyobb népességű városait érintik gyorsforgalmi útjaink és elsőrendű főútjaink;
- az ország 22 megyei jogú városa közül mindössze hat nem fekszik valamelyik kiemelt főútvonal közvetlen közelében;
- gyorsforgalmi útjaink és elsőrendű főútvonalaink mentén összesen 90 város található (a 2000 júliusáig városi rangot kapott 221 vidéki település közül), vagyis ebben a sajátos településcsoportban van az ország városainak kétötöde, melyek összlakossága 2,75 millió fő, tehát e csoportok általános társadalmi és gazdasági jellemzőit nagymértékben meghatározzák a városok;
- az első négy csoportban, tehát a kiemelt főutak közvetlen környezetében összesen 121 város, az ország városainak 55 százaléka található.

Az elemzés során (úgyisintén a shift-share módszerrel) megvizsgáltuk, hogy a kijelölt öt sajátos településcsoportban (régióban) 1999-ben a lakossági jövedelmek átlagnál magasabb, illetve alacsonyabb szintje mekkora részben volt e települések útmentiségének vagy éppen a főutaktól távoli fekvésének tulajdonítható, illetve e jövedelemszintek alakulásában mekkora része volt e régiók településszerkezetének. Az elemzés kiindulópontjául szolgáló területi adatmátrixpár egyikében a népességszámok szerepeltek területi és településnagyság szerinti bontásban, a másikban pedig ugyanezen struktúra szerint az éves adóköteles jövedelmek. Itt tehát a területi tényezőt az utakhoz viszonyított fekvés alapján elkülönített öt sajátos régió alkotta, az ágazati vagy strukturális tényezőt pedig hat településnagyság-kategória. Már a számítás első lépésének eredménye, az egy lakosra jutó adóköteles jövedelmeket tartalmazó 7. tábla is lehetőséget ad néhány fontos következtetésre.

A tábla adataiból leolvasható, hogy a gyorsforgalmi utak mentén (ÚT1) átlagosan sokkal magasabbak voltak a vizsgált évben a lakossági jövedelmek, mint a vidéki átlag. Hasonlóképpen átlag fölötti jövedelemmel rendelkezett az elsőrendű főútvonalak által közvetlenül érintett települések csoportja (ÚT2), valamint a főútvonalak menti települések régiója (ÚT3). Ebben az összevetésben a kiemelt utakhoz közeli települések közigazgatási szomszédai (ÚT4) és e főutaktól távol fekvő települések (ÚT5) teljesen egységes képet mutatnak: lakossági jövedelmük jóval átlag alattiak. Ha a településkategóriákat is megvizsgáljuk ilyen szempontból, láthatjuk, hogy az 50 ezer főnél népesebb városokban egységesen jóval a vidéki átlag fölött voltak a jövedelmek, függetlenül attól, hogy volt-e kiemelt főútvonal a közelükben vagy sem. A 20 és 50 ezer fő közötti városok esetében is hasonló a helyzet: mind az öt útvonal-régióban átlag fölöttiek voltak e településkategória jövedelmi szintjei. Ám azt látnunk kell, hogy az autópályák menti települések csoportjától a kiemelt főútvonalaktól távol fekvő települések csoportjához közeledve e településnagyság-kategórián belül folyamatosan csökken a lakossági jövedelemszint. Tehát ezekenél a városoknál átlagosan jobb helyzetük ellenére sem mindegy, hogy milyen jellegű út mellett fekszenek. A kiemelt főutak menti második településsávban (ÚT4), valamint az ezektől az utaktól távol fekvő települések régiójában (ÚT5) már nem találunk egyetlen olyan településnagyság-kategóriát sem, ahol a lakossági jövedelmek elérnék vagy meghaladnák a vidéki átlagot, a másik két útvonal-régióban viszont még több ilyen is van. Már ez az egyszerű vizsgálat is mutatja kis népességű falvaink általánosan kedvezőtlen helyzetét: a két-ezer főnél kisebb lélekszámú települések adóköteles jövedelemszintje mind az öt régióban messze átlag alatti.

*A régiók egy lakosra jutó adóköteles jövedelme településnagyság szerint 1999-ben
(ezer forint)*

Településnagyság-kategória (ezer fő)	ÚT1	ÚT2	ÚT3	ÚT4	ÚT5	Átlag
	régió					
50–	395	341	429	393	375	368
20–50	361	328	313	292	280	313
10–20	317	271	298	270	270	277
5–10	310	261	295	219	211	239
2–5	278	252	250	207	198	221
–2	251	222	204	207	192	200
Vidéki átlag	347	318	287	237	236	273

Összefoglalóan megállapítható tehát, hogy a vidéki átlaghoz képest az első három útvonal- (fekvési) régióban jövedelemtöbblet, az utaktól távolabbi települések két kategóriájában pedig jövedelemhiány van. A shift-share elemzés végeredményét tartalmazó 8. táblából viszont arra is választ kapunk, hogy e jövedelemtöbbletet vagy -hiányt milyen mértékben okozza az egyes régiók településeinek bekapcsoltsága az országos úthálózatba vagy épp periférikus fekvése, illetve milyen mértékben felelős érte az adott terület egység településszerkezete.

8. tábla

*A lokális (úthálózati) és a strukturális (településszerkezeti) tényező részesedése
a jövedelemtöbbletből, illetve -hiányból
(százalék)*

Megnevezés	ÚT1	ÚT2	ÚT3	ÚT4	ÚT5
	régió				
Jövedelemtöbblet	100	100	100		
Jövedelemhiány				-100	-100
Az útmentiség hatása pozitív	58,2		194,1		
Az útmentiség hatása negatív		-25,4		-22,1	-40,0
A településszerkezet hatása pozitív	41,8	125,4			
A településszerkezet hatása negatív			-94,1	-77,9	-60,0

A gyorsforgalmi útjaink mellett fekvő települések csoportjában mindkét tényező előjele pozitív, tehát együttesen eredményezik e csoport vidéki átlag fölötti jövedelemszintjét. Az arányokat tekintve megállapítható, hogy a pozitív összképen belül a lokális tényező súlya valamivel nagyobb, mint a strukturális tényezőé, tehát e településcsoport jövedelemtöbbletét elsősorban a gyorsforgalmi utak közelsége okozza, és csak másodlagos, még ha nagyon fontos is a kedvező településszerkezet hatása.

Másik régióink, az elsőrendű főútvonalak által közvetlenül érintett települések csoportjának adatai egészen más képet mutatnak. A vidéki átlaghoz képest itt is jövedelemtöbblet van, ám a számítások szerint ez teljes mértékben annak tulajdonítható, hogy sok nagyváros, nagy lélekszámú település van ebben a csoportban, tehát ennek az úthálózati régióknak igen kedvező a településszerkezete. A negatív lokális összetevő viszont arról tanúskodik, hogy az elsőrendű főutak hatása nemigen érződik a helyi lakosság jövedelmeiben.

A harmadik régióban, az elsőrendű főutak közelében is magasabbak a lakossági jövedelmek a vidéki átlagnál. Itt a lokális összetevő, vagyis az útmentiség hatása pozitív, tehát a közlekedés-földrajzi fekvés okozta jövedelemtermelő képesség tekintetében e települések az átlagosnál jobb helyzetben vannak. E csoport településszerkezete viszont igen kedvezőtlen, ám nem annyira, hogy az útmentiség pozitív hatását le tudná rontani.

A további két régió helyzete nagyon hasonló. Mindkettőben az átlaghoz viszonyítva jövedelemhiány van, melyet némileg nagyobb mértékben idéz elő a kedvezőtlen településszerkezet, mint a rossz útellátottság. Tehát mind ahhoz képest, hogy milyen mértékben és minőségben vannak bekapcsolva a közúti közlekedési hálózatba, mind pedig annak tükrében, hogy mekkora települések koncentrálódnak a régióban, alacsonyabb jövedelműek a vidéki átlagnál.

Érdeemes megvizsgálni azt is, hogy az egész vidéki térszerkezetre jellemző jövedelemtöbbletből, illetve jövedelemhiányból milyen arányban részesednek az egyes úthálózati régiók.

9. tábla

*Az úthálózati régiók részesedése az egyes tényezők hatásából
(százalék)*

Megnevezés	ÚT1	ÚT2	ÚT3	ÚT4	ÚT5	Összesen
	régió					
Átlag fölötti lakossági jövedelem	52,0	40,4	7,6			100,0
Átlag alatti lakossági jövedelem				29,8	70,2	100,0
Pozitív az útmentiség hatása	67,4		32,6			100,0
Negatív az útmentiség hatása		22,9		14,7	62,5	100,0
Pozitív településszerkezeti hatás	30,0	70,0				100,0
Negatív településszerkezeti hatás			9,8	32,0	58,2	100,0

A 9. tábla szerint a vidéki átlag fölötti jövedelmek több mint fele a gyorsforgalmi utak menti településekben keletkezett 1999-ben, míg további nagy része az elsőrendű főutak által közvetlenül érintett települések régiójában. Viszonylag kicsi a részesedése a főutak menti települések (ÚT3) csoportjának. A jövedelemhiány túlnyomórészt az utaktól távoli településeken keletkezett, e településeknél számottevően jobb helyzetben vannak a főutakhoz közelebbi települések. A lokális tényezők, az útmentiségből fakadó jövedelemtöbblet kétharmad része a gyorsforgalmi utak, egyharmad része az elsőrendű főutak pozitív hatásának tulajdonítható. A településszerkezet jövedelemnövelő hatása leginkább az elsőrendű főutak mentén figyelhető meg, míg a strukturális hiányok az utaktól távoli településeket sújtják leginkább.

Az útellátottság hatása a megyei jövedelemnövekedésre

A kutatás során olyan vizsgálatokat is elvégeztünk, amelyeknél ugyan a módszer úgyszintén a shift-share elemzés volt, de területi elemként egy sajátos, kombinált közelítést használtunk: nemcsak a megyék jelentek meg mint területi elemek, hanem az ágazati, strukturális elem is területi csoportokat tartalmazott, a (megyéken belüli) útvonalrégiókat.

A számítás kiinduló alapláncainak területegységeit az ország 19 megyéje jelentette, strukturális tényezőnek viszont valamennyi megye minden települését besoroltuk az öt útonalrégióba, s az így képzett aggregátumok jelentették a vizsgálat strukturális elemét.

Ez a közelítés – miközben a megyék jövedelemhelyzetére, illetve az útmentiség jövedelemnövelő szerepére vonatkozó számos korábbi megállapítást megerősít – figyelemreméltó kivételeket is felszínre hoz. (Lásd a 10. táblát.)

Míg például Győr és Fejér megye esetében együttesen hat kedvező irányba a helyi dinamikus környezet és a megfelelő úthálózat, addig a korábban a legdinamikusabb térségek közé sorolt Vas (s kevésbé karakteresen ugyan, de Zala is) főutak nélkül is gyorsan fejlődő. Esetükben ez azt mutatja, hogy jó helyzetüket kevésbé a belpiaci kapcsolatrendszer, sokkal inkább a dinamikus európai területekhez való közelség határozza meg. Ez az összefüggés is megerősíti azt a megállapítást (Nemes Nagy, 1999), hogy a nyugati régiók növekedésében földrajzi helyzetük, s nem például a távoli fővárosból kisugárzó növekedési lehetőség a meghatározó. E közelítés szerint a vizsgált időszak egészét és mindkét periódusát tekintve legegységertelműbben Borsod-Abaúj-Zemplén megyét sújtotta mind a helyi növekedés, mind az úthálózatba való bekapcsoltság hiánya. Hasonló helyzetben van Baranya, Nógrád és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye is, bár ezek az első vizsgálati szakasz idején nem bizonyultak minden szempontból elmaradott területnek. Figyelemreméltó még Bács-Kiskun, Heves és Komárom-Esztergom helyzete. E három megyében a teljes időszakot tekintve egyöntetűen jövedelemhiány mutatkozott, amit teljes egészében az idézett elő, hogy a főutak menti településeik helyileg nem dinamikusak. A két időszak tekintetében viszont e három megye három különböző utat járt be. Az évtized elején Bács-Kiskun minden szempontból elmaradott területnek minősült, ám az M5-ös Kiskunfélegyházaig való meghosszabbítása napjainkra az átlagnál jobb közlekedés-földrajzi helyzetbe hozta a megyét. Heves is Bács-Kiskunhoz hasonló helyzetben volt a vizsgált időszak első felében, ám azóta jelentős változáson ment keresztül. Ma már az átlagnál nagyobb jövedelemnövekedés jellemző e területre, méghozzá úgy, hogy e változáshoz a jó útellátottság mellett a lokális tényező is pozitívan járul hozzá. Ma már ugyanez mondható el Komárom-Esztergom megyéről is, bár e terület kedvezőbb helyzetből indult, mint a másik két megye: itt már az évtized elején is az átlagnál jobban ki volt építve a főközlekedési úthálózat.

Ha átnézzük a 10. tábla adatait, e három megye fejlődésén kívül szembetűnő a Dél-Dunántúl térségének egyöntetű leszakadása. Mind Baranya, mind Somogy, mind pedig Tolna relatíve jobb jövedelmi helyzetben volt az évtized elején, mint a vizsgált időszak második felében, és mindháromra az évtized végi lemaradás volt a meghatározó az egész megvizsgált időszakra is.

10. tábla

A lokális (megyei) és a strukturális (úthálózati) hatások szerepe a megyék adóköteles jövedelmeinek változásában

Típus	Strukturális > lokális			Lokális > strukturális		
	Teljes időszak	1988–1993. évek	1993–1999. évek	Teljes időszak	1988–1993. évek	1993–1999. évek
Pozitív strukturális és pozitív lokális tényező, az át	–	–	Heves, Komárom-	Fejér, Győr-Moson-	Fejér, Győr-Moson-	Fejér, Győr-Moson-

lagosnál nagyobb jövedelmnövekedés			Esztergom	Sopron, Pest, Veszprém	Sopron, Csongrád,	Sopron, Pest, Veszprém
Pozitív strukturális és negatív lokális tényező, az átlagosnál nagyobb jövedelmnövekedés	–	–	–	X	X	X
Negatív strukturális és pozitív lokális tényező, az átlagosnál nagyobb jövedelmnövekedés	X	X	X	Vas, Csongrád, Zala	Vas, Somogy, Tolna, Veszprém, Zala	Vas
Pozitív strukturális és negatív lokális tényező, az átlagosnál kisebb jövedelmnövekedés	X	X	X	Bács-Kiskun, Heves, Komárom-Esztergom	Baranya, Hajdú-Bihar, Komárom-Esztergom, Nógrád, Pest, Szabolcs-Szatmár-Bereg	Bács-Kiskun, Jász-Nagykun-Szolnok, Tolna
Negatív strukturális és pozitív lokális tényező, az átlagosnál kisebb jövedelmnövekedés	–	Békés	Hajdú-Bihar	X	X	X
Negatív strukturális és negatív lokális tényező, az átlagosnál kisebb jövedelmnövekedés	Békés, Hajdú-Bihar, Somogy,	–	Zala	Borsod-Abaúj-Zemplén, Baranya, Nógrád, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Jász-Nagykun-Szolnok, Tolna	Borsod-Abaúj-Zemplén, Bács-Kiskun, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok	Borsod-Abaúj-Zemplén, Baranya, Békés, Csongrád, Nógrád, Somogy, Szabolcs-Szatmár-Bereg

Megjegyzés: az X elméletileg nem lehetséges esetet jelez.

*

A shift-share elemzés módszerét felhasználva az 1988 és 1999 közötti területi jövedelmváltozásban megyénként elkülönítettük a regionális adottságokra, illetve a településszerkezetre visszavezethető összetevőt. Megállapítható, hogy a megyék jövedelmhelyzetét a térségi adottságok befolyásolták erősebben. Magasabb jövedelmet és dinamikát tapasztalhatunk a földrajzilag jó adottságú területeken, valamint általában a nagyobb népességű településeken, de – mivel ezek a tényezők együttesen hatnak – több olyan megye is van, amelyeknek településszerkezete ugyan a nagyobb népességszámú városok felé húz, de nagyobb súlyú – kedvezőtlen – regionális tényezője miatt mégsem mutat olyan kedvező képet, mint amit elvárhatnánk. A legkedvezőbb folyamatok Fejérben, illetve a nyugati határ melletti megyékben zajlottak 1988 és 1999 között. A relatíve hosszúnak számító időszakot két részre bontva megállapítható, hogy az 1993-ig tartó szakasz térségi jövedelemszerkezeti jegyei jobban hasonlítottak a teljes időszakéra, mint az 1993-tól 1999-ig tartó stabilizációs periódusé. A jövedelmi térszerkezetben meghatározónak bizonyultak az öröklött elemek, a struktúra azonban átalakulóban van. Ezt jelzi, hogy a két

vizsgálati időszakban a megyék túlnyomó többsége eltérően viselkedett (az időszak második felében nem feltétlenül azok a megyék számítottak a legsikeresebbeknek, amelyek jó jövedelmi helyzetűek voltak korábban). A jövedelemváltozásban a stagnálás és a növekedés tehát egyszerre érvényesül, jelen van a változás, mindamellet a korábbi szerkezet felértékelődésének vagyunk tanúi.

Számításaink bebizonyították azt is, hogy az autópályák és az elsőrendű főutak – a társadalmi–gazdasági fejlődés azon alapvető elemei – az egyes terület egységek település szerkezeti adottságai mellett fontos szerepet játszanak a jövedelmek regionális differenciáltságában. Tehát attól függetlenül, hogy ki mekkora népességű településen él, általában határozottan magasabb jövedelemre számíthat, ha lakóhelye autópálya közelében fekszik, mint a hasonló lélekszámú többi település lakói az ország más vidékein. Ebben az összefüggésben elsőrendű főútjaink dinamizáló hatása is bizonyítást nyert. Vizsgálataink eredményei arra is utalnak, hogy a megyék elmúlt évtizedbeli jövedelemváltozásaiban a földrajzi fekvés alapvető fontosságán túl meghatározó volt az is, hogy az egyes megyéket mennyire hálózzák be főközlekedési útvonalak.

IRODALOM

- BÓDI F. – OBÁDOVICS CS. – MOKOS B. (1999): Adózás, jövedelemkülönbségek Magyarországon. *Területi Statisztika*, 2(39.) évf. 2. sz. 131–147. old.
- GULÁCSI G. – NEMES NAGY J. (1989): Regionalitás és településszerkezet (egy shift-analízis eredményei). *Tér és Társadalom*, 3. évf. 2.sz. 21–34. old.
- ISTVÁN T-NÉ (2000): A személyi jövedelemadó alakulása megyéenként és Békés megyében. *Területi statisztika*, 3(40.) évf. 4. sz. 371–377. old.
- JAKOBI Á. (1999): Az anyagi jólét becslt kistérségi egyenlőtlenségei. In: *A táj és az ember geográfus szemmel*. A Geográfus Doktoranduszok IV. Országos Konferenciája elektronikus kiadványa. www.phd.mi.hu
- KISS J. (1998): Az ágazati gazdaságszerkezet szerepe a regionális differenciáltságban Magyarországon. *Tér és Társadalom*, 12. évf. 1–2. sz. 138–162. old.
- KORNAI J. (1993): Transzformációs visszaesés. *Közgazdasági Szemle*, 40. évf. 7–8. sz. 569–599. old.
- KOVÁCS CS. (1993): A települési és térségi jövedelemegyenlőtlenségek az adóköteles jövedelmek és a nyugdíjak alapján. In: ENYEDI GY. (szerk.) *Társadalmi–területi egyenlőtlenségek Magyarországon*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 359–383. old.
- KULLMANN Á. (1999): Kísérlet a Polgár–Füzesabony autópályaszakasz területfejlesztő hatásának számszerűsítésére. *Falu-Város-Régió*, VI. évf. 7. sz. 19–20. old.
- L. RÉDEI M. (1985): A shift-share analízis szakirodalmi áttekintése és alkalmazási lehetőségei a demográfiában. *Demográfiai Módszertani Füzetek*, Központi Statisztikai Hivatal Népeségstudományi Kutató Intézet. 2. sz. 68 old.
- MAJOR K. – NEMES NAGY J. (1999): Területi jövedelemegyenlőtlenségek a kilencvenes években. *Statisztikai Szemle*, 77. évf. 6. sz. 397–421. old.
- NEMES NAGY J. (1979): A shift-analízis alkalmazási lehetőségei a regionális gazdasági fejlődés vizsgálatában. *Földrajzi Értesítő*, 28. évf. 3–4. sz. 237–247. old.
- NEMES NAGY J. (1998): Területi különbségek a lakossági jövedelmekben. In: KURTÁN S. – SÁNDOR P. – VASS L. (szerk.) *Magyarország évtizedkönyve 1988-1998 II*. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, Budapest. 666-672. old.
- NEMES NAGY J. (1999): Elágazó növekedési pályák az ezredvégi Magyarországon. *Regionális Tudományi Tanulmányok*, 4. sz. ELTE, Budapest. 65–86. old.
- PERLOFF, H. S. – DUNN, E. S. JR. – LAMPARD, E. E. – MUTH, R. F. (1960): *Regions, resources, and economic growth*. The Johns Hopkins Press, Baltimore.
- RUTTKAY É. (1997): Területi és települési különbségek a lakossági jövedelmekben. *Pénzügyi Szemle*, 41. évf. 9. sz. 689–702. old.
- SIKOS T. T. (szerk.) (1984): *Matematikai és statisztikai módszerek alkalmazási lehetőségei a területi kutatásokban*. Földrajzi Tanulmányok 19. Akadémiai Kiadó. Budapest.

SUMMARY

The paper deals with one of the most significant spatial process of the '90s, the regional differences of taxable personal incomes. Using the method known as shift-analysis, the study tries to find the answer how large

the roles of pure spatial (regional) elements and the factors of the structure of settlements are in the formation of the considerably differing space of income. As a result of the analysis it has been found, that the relative position of the income of counties had been influenced by regional dynamics stronger than by favourable or unfavourable structure of settlements. It could be also laid down, that during the 1988–1999 period the first five years had much greater impact on regional inequalities of income. In the second part of the study it has been proved, using the same method, that by the factor of settlement-structure motorways and highways also take a prominent part in regional differences of income. According to calculations by the side of advantageous geographical location being well provided with main roads influence the relative income-position of regions also in favourable direction.